

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

ЛУШПАЄВ СЕРГІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 349.42

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

12.00.06 – земельне право; аграрне право;
екологічне право; природоресурсне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2014

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор **УРКЕВИЧ Віталій Юрійович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, професор кафедри земельного та аграрного права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор **ЄРМОЛЕНКО Володимир Михайлович**, Національний університет біоресурсів і природокористування України, завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В.З Янчука;

кандидат юридичних наук, доцент **ЧАБАНЕНКО Микола Миколайович**, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін.

Захист відбудеться «31» жовтня 2014 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.04 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70.

Автореферат розісланий 26 вересня 2014 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

В.Ю. Уркевич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Вивчення проблемних питань продовольчої безпеки держави набуває значної актуальності, враховуючи соціально-економічне значення цієї категорії. Продовольча безпека – це доступність та достатність для населення якісної сільськогосподарської продукції та продуктів харчування. Сільськогосподарська продукція, що є основою харчування, виступає демографічним чинником. Цей чинник являється основним для забезпечення природних потреб людини у відновленні біоенергетичного балансу. Населення світу, що становить 7 мільярдів чоловік, за прогнозами на 2050 рік зросте до 9 мільярдів. При цьому 89% приросту населення забезпечать країни Азії та Африки, у той час як європейські країни – лише 2%. Водночас світова площа оброблюваних земель сільськогосподарського призначення скоротиться вдвічі з причин глобальної урбанізації. За підрахунками вчених потреба у продуктах харчування до 2020 року зросте на 70%. Продукти харчування є незамінними та важливими в життєдіяльності людини. В умовах світової продовольчої кризи продукти харчування повинні бути не тільки якісними, а й безпечними для життя та здоров'я. Токсичні хімічні речовини потрапляють до організму людини з навколишнього природного середовища разом із продуктами харчування. Такі сполуки поступово накопичуються в організмі людини та призводять до настання негативних наслідків: знижують імунізаційну функцію, спричиняють інтоксикацію організму, прискорюють процеси старіння.

Незважаючи на наявне правове регулювання, зокрема визначення поняття та основних індикаторів продовольчої безпеки, її правова регламентація перебуває на недостатньому рівні. Досі ще не прийнято спеціалізованого нормативно-правового акту в цій сфері, яким встановлювалися б відносини щодо гарантування продовольчої безпеки України.

В українській юридичній науці правові засади продовольчої безпеки України комплексно не досліджувалися. Зокрема, не було визначено принципи правового регулювання продовольчої безпеки держави, не приділялося достатньої уваги дослідженню розвитку законодавства України про продовольчу безпеку, не досліджувалося правове регулювання окремих видів відносин в галузі продовольчої безпеки.

Науково-теоретичним підґрунтям дисертаційного дослідження стали вітчизняні й зарубіжні наукові джерела з теорії права, цивільного, аграрного (колгоспного, сільськогосподарського), екологічного, земельного права, авторами яких є: В.І. Андрейцев, О.М. Батигіна, О.В. Білінська, Г.Ю. Бистров, С.Ф. Василюк, М.Я. Ващишин, Б.А. Воронін, О.В. Гафурова, А.П. Гетьман, М.В. Гребенюк, В.П. Грибанов, В.М. Єрмоленко, М.І. Житеров, В.П. Жушман, В.С. Кайдашов, Т.О. Коваленко, В.М. Корнієнко, Г.С. Корнієнко, М.І. Козир, Т.В. Курман, В.І. Курило, С.І. Марченко, В.В. Носік, В.Ф. Опришко, О.В. Петришин, В.М. Петрина, С.П. Погребняк, О.О. Погрібний, Я.О. Самсонова, Л.О. Святченко, В.І. Семчик, В.П. Станіславський, А.М. Статівка, Ю.В. Суперсон, Н.І. Титова, А.Ю. Тригуб, В.Ю. Уркевич, М.В. Цвік, М.В. Шульга, В.З. Янчук та інші.

Також використані праці таких представників економічної науки, як О.І. Бойчук, О.І. Гойчук, І.М. Миценко, Б.Й. Пасхавер, О.С. Скидан, В.І. Суперсон,

В.М. Трегобчук та інших.

Наукові дослідження вказаних науковців допомогли сформулювати основні положення, на яких мають ґрунтуватися правові засади продовольчої безпеки України.

У процесі роботи над дисертацією використані нормативно-правові акти України, окремих країн СНД та Європейського Союзу.

Наведене свідчить, що вивчення правових засад продовольчої безпеки України є актуальним і потребує комплексного наукового дослідження на дисертаційному рівні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації відповідає основним напрямкам державної політики України стосовно підвищення ефективності сільського господарства в сучасних умовах. Роботу виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах державних цільових комплексних програм «Проблеми оптимізації правового регулювання економічних відносин в Україні» (державна реєстрація № 0106U002289) та «Правове забезпечення реалізації політики держави на пріоритетних напрямках економічного розвитку та у сфері екологічної безпеки» (державна реєстрація № 0111U000962).

Мета й завдання дослідження. Метою дисертації є з'ясування правових засад продовольчої безпеки держави, її поняття, ознак та принципів правового регулювання, формулювання наукових висновків і внесення пропозицій з удосконалення чинної нормативно-правової бази у сфері продовольчої безпеки України.

Відповідно до поставленої мети визначено основні завдання дослідження: (а) уточнити поняття категорії «продовольча безпека України»; (б) виокремити ознаки продовольчої безпеки держави; (в) визначити поняття «принципи правового регулювання продовольчої безпеки держави»; (г) охарактеризувати принципи правового регулювання національної продовольчої безпеки; (д) розглянути розвиток законодавства України про продовольчу безпеку; (е) висвітлити правове регулювання відносин у сфері виробництва тваринницької, рибної та рослинницької продукції в аспекті продовольчої безпеки; (є) визначити закріплення ознак продовольчої безпеки України у нормах чинного законодавства, що регулюють відносини у сфері виробництва тваринницької, рибної та рослинницької продукції; дослідити питання державно-правового регулювання продовольчої безпеки України та охарактеризувати систему органів, що його забезпечують.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, що складаються у сфері національної продовольчої безпеки.

Предмет дослідження – правові засади у сфері національної продовольчої безпеки, нормативна й науково-юридична джерельна база їх закріплення.

Методи дослідження. В основу методології даної дисертації покладено комплексний підхід до аналізу правових засад продовольчої безпеки України. Тема роботи зумовила використання філософських, загальнонаукових і спеціально-наукових методів пізнання: матеріалістичної діалектики, історико-правового, порівняльно-правового, нормативно-аналітичного, формально-логічного, системно-структурного, формально-юридичного. На всіх стадіях опрацювання заданої тематики застосовувався метод матеріалістичної діалектики з метою визначення

сутності правових засад національної продовольчої безпеки, їх особливостей та специфіки. За допомогою історико-правового методу вивчався процес розвитку законодавства України про продовольчу безпеку. Порівняльно-правовий і нормативно-аналітичний були задіяні для співставлення окремих положень законодавства України та деяких зарубіжних держав щодо правового регулювання національної продовольчої безпеки, а також для аналізу наукових аграрно-правових джерел. Формально-логічний метод став у нагоді при формулюванні дефініцій таких конструкцій як «продовольча безпека держави», «принципи правового регулювання продовольчої безпеки України», «державно-правове регулювання продовольчої безпеки України». Системно-структурний метод допоміг вивчити ознаки наукової категорії «продовольча безпека держави». Формально-юридичний метод дозволив установити зміст окремих норм аграрного законодавства, зокрема, щодо правового регулювання окремих видів відносин у сфері продовольчої безпеки України.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першою комплексною науковою працею, що присвячена з'ясуванню правових засад продовольчої безпеки держави, її поняття, ознак та принципів правового регулювання, спрямованою на подальший розвиток науки аграрного права шляхом формулювання нових і вдосконалення існуючих правових конструкцій, понять і категорій, внесення науково обґрунтованих пропозицій з удосконалення чинного аграрного законодавства.

У дисертації *вперше*:

- обґрунтовано існування самостійного інституту аграрного права – правового регулювання продовольчої безпеки України, що є групою правових норм, які регулюють однорідні суспільні відносини в сфері продовольчої безпеки держави;

- сформульовано наступні принципи правового регулювання продовольчої безпеки України: 1) здійснення державно-правового регулювання продовольчої безпеки держави; 2) державно-правового забезпечення й гарантування підтримання мінімального рівня продовольчої безпеки держави; 3) виробництва безпечних для життя та здоров'я населення продуктів харчування; 4) забезпечення вирощування сільськогосподарської продукції з дотриманням екологічних нормативів; 5) дотримання нормативів біологічної безпеки при вирощуванні, переробці та реалізації продукції сільського господарства; 6) дотримання стану продовольчої незалежності держави; 7) недопущення настання надзвичайних продовольчих ситуацій;

- виокремлено два етапи в становленні та розвитку законодавства України про продовольчу безпеку: під час знаходження УРСР в складі СРСР (радянський), що датується 1922-1991 роками, та сучасний. Останньому притаманне регулювання відносин щодо продовольчої безпеки чисельними нормативно-правовими актами різної юридичної сили через відсутність спеціалізованого нормативно-правового акту;

- надано визначення категорії «правове регулювання відносин у сфері виробництва тваринницької, рибної та рослинницької продукції в аспекті продовольчої безпеки» як здійснюваному за допомогою юридичних засобів процесу упорядкування суспільних відносин, що виникають у зв'язку з виробництвом тваринницької, рибної та рослинницької продукції, з метою гарантування продовольчої безпеки держави;

- запропоновано доповнити Закони України «Про бджільництво», «Про зерно та ринок зерна в Україні», «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію

з них», «Про молоко та молочні продукти», «Про виноград та виноградне вино» приписами щодо закріплення такої ознаки продовольчої безпеки держави, як відповідність продуктів харчування критеріям якості та безпечності для життя та здоров'я населення;

удосконалено:

– визначення поняття категорії «продовольча безпека України» шляхом доповнення його окремими ознаками, а саме: 1) правове регулювання має бути спрямоване на продовольчу безпеку держави, а не соціальних груп, сімей, окремої особи; 2) вказівкою на безпечність для життя та здоров'я населення продуктів харчування; 3) визначення співвідношення якісного та безпечного критеріїв оцінки продуктів харчування для населення; 4) рівень забезпечення продовольчої незалежності держави пропонується законодавчо закріпити у розмірі 90% задоволення попиту на продовольство за рахунок власного ресурсного потенціалу;

– визначення понять «принципи правового регулювання продовольчої безпеки України», під якими запропоновано розуміти вихідні організаційно-правові засади функціонування механізму продовольчої безпеки держави; «державно-правове регулювання продовольчої безпеки України», що є сукупністю правових, економічних та організаційних заходів щодо впливу держави в особі її органів на відносини у сфері продовольчої безпеки України;

дістав подальший розвиток:

– висновок про закріплення у нормах чинного законодавства, що регулюють відносини у сфері виробництва тваринницької, рибної та рослинницької продукції нашої держави, лише таких ознак продовольчої безпеки України, як: фізична доступність для населення продуктів харчування; забезпечення продовольчої незалежності держави; запобігання настанню продовольчої залежності держави.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в можливості використання його положень і висновків у:

а) нормотворчій діяльності – для розвитку й удосконалення аграрного законодавства в розглядуваній сфері;

б) правозастосуванні – для вирішення проблем застосування аграрного законодавства;

в) навчальному процесі – при підготовці підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій для студентів юридичних та аграрних вищих навчальних закладів.

Апробація результатів дисертації. Положення дисертаційної роботи обговорювалися й були схвалені на засіданнях кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Результати дослідження використовувалися дисертантом в навчальному процесі в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого на практичних заняттях з курсу «Аграрне право».

Наукові висновки й рекомендації щодо правових засад продовольчої безпеки України відтворені в опублікованих статтях і тезах доповідей та наукових повідомлень. Окремі положення й пропозиції доповідались на таких конференціях: (а) VI міжнародна цивілістична наукова конференція студентів, аспірантів та молодих учених «Сучасна цивілістика» (8 квітня 2011 року, м. Одеса); (б) VII міжнародна цивілістична наукова конференція студентів, аспірантів та молодих

учених «Сучасна цивілістика» (30 березня 2012 року, м. Одеса); (в) Круглий стіл, присвячений пам'яті проф. Ю.О. Вовка, «Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права» (24 травня 2013 року, м. Харків).

Публікації. Основні висновки, теоретичні положення й рекомендації дисертаційного дослідження містяться у восьми публікаціях, з яких п'ять статей, опубліковані у наукових фахових виданнях України та інших держав, і тези трьох доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації обумовлена метою й завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, що містять 6 підрозділів, висновків й списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 165 сторінок, в тому числі основного тексту – 145 сторінок. Список використаних джерел налічує 182 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, висвітлюється зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначається мета, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, формулюється наукова новизна одержаних результатів, викладаються основні положення, що виносяться на захист, висвітлюється практичне значення та апробація результатів дослідження.

Розділ перший «Загальна характеристика правових засад продовольчої безпеки України» містить три підрозділи та висновки до розділу, що присвячені визначенню поняття та ознак продовольчої безпеки, виокремленню системи принципів правового регулювання продовольчої безпеки держави, характеристиці етапів в становленні та розвитку законодавства про продовольчу безпеку.

У *підрозділі 1.1. «Поняття та ознаки продовольчої безпеки»* розглянуто різні аспекти продовольчої безпеки, визначено її поняття.

Стверджується, що продовольча безпека держави може бути визначена як стан розвитку суспільних відносин, за якого сукупність правових, соціально-політичних, економічних, науково-технічних, організаційних, інформаційних та інших заходів спрямована на забезпечення фізичної та економічної доступності для населення продуктів харчування, відповідності продуктів харчування критеріям якості та безпечності для життя та здоров'я, забезпечення продовольчої незалежності держави на рівні 90% задоволення попиту на продовольство за рахунок власного ресурсного потенціалу, запобігання настанню продовольчої залежності держави, запобігання та подолання надзвичайних продовольчих ситуацій.

Запропоновано доповнити поняття категорії «продовольча безпека України» окремими ознаками, а саме: 1) правове регулювання має бути спрямоване на продовольчу безпеку держави, а не соціальних груп, сімей, окремої особи; 2) вказівкою на безпечність для життя та здоров'я населення продуктів харчування; 3) визначено співвідношення якісного та безпечного критеріїв оцінки продуктів харчування для населення; 4) рівень забезпечення продовольчої незалежності держави пропонується законодавчо закріпити на рівні 90% задоволення попиту на продовольство за рахунок власного ресурсного потенціалу.

У *підрозділі 1.2. «Принципи правового регулювання продовольчої безпеки»*

України» виокремлено систему принципів правового регулювання продовольчої безпеки держави на основі комплексного аналізу поглядів вчених-економістів і юристів. Категорію «принципи правового регулювання продовольчої безпеки України» досліджено через наявність двох її складових: правової та соціально-економічної парадигм.

Принципи правового регулювання продовольчої безпеки держави визначаються як вихідні організаційно-правові засади функціонування механізму продовольчої безпеки держави. Виокремлено наступні принципи правового регулювання національної продовольчої безпеки: 1) принцип здійснення державно-правового регулювання продовольчої безпеки держави; 2) принцип здійснення державно-правового забезпечення й гарантування підтримання мінімального рівня продовольчої безпеки держави; 3) принцип економічної доступності продовольства широкому загалу населення України, зокрема соціально незахищеним верствам населення; 4) принцип достатності продуктів харчування на національному продовольчому ринку держави (фізичної доступності продовольства); 5) принцип виробництва продовольства відповідно до якісних критеріїв продукції сільського господарства; 6) принцип виробництва безпечних для життя та здоров'я населення продуктів харчування; 7) принцип забезпечення вирощування сільськогосподарської продукції з дотриманням екологічних нормативів; 8) принцип дотримання нормативів біологічної безпеки при вирощуванні, переробці та реалізації продукції сільського господарства; 9) принцип дотримання стану продовольчої незалежності держави; 10) принцип недопущення настання надзвичайних продовольчих ситуацій.

У дисертації було запропоновано в такій редакції вперше наступні принципи: 1) здійснення державно-правового регулювання продовольчої безпеки держави; 2) здійснення державно-правового забезпечення й гарантування підтримання мінімального рівня продовольчої безпеки держави; 3) виробництва безпечних для життя та здоров'я населення продуктів харчування, що забезпечували б максимально можливу тривалість життя людини; 4) забезпечення вирощування сільськогосподарської продукції з дотриманням екологічних нормативів; 5) дотримання нормативів біологічної безпеки при вирощуванні, переробці та реалізації продукції сільського господарства; 6) дотримання стану продовольчої незалежності держави, за умови дотримання мінімального рівня якого в Україні або в окремому її регіоні не виникає продовольчої кризи та надзвичайної продовольчої ситуації; національна продовольча незалежність є досягнутою, якщо граничний рівень продовольчого імпорту становить менше ніж 10% від загального обсягу виробництва продуктів харчування; 7) недопущення настання надзвичайних продовольчих ситуацій.

У підрозділі 1.3. «Розвиток законодавства України про продовольчу безпеку» послідовно охарактеризовано нормативно-правові акти у сфері регулювання продовольчого питання, продовольчої проблеми, продовольчої безпеки.

Виокремлено два етапи в становленні та розвитку законодавства про продовольчу безпеку: під час знаходження УРСР в складі СРСР (радянський), що датується 1922-1991 роками, та сучасний.

Радянський етап становлення та розвитку продовольчого законодавства характеризується тим, що продовольчі товари відповідали всім медично рекомендованим нормам, які існували на той час, забезпечення населення

продовольством було стабільним. Істотним кроком до вирішення продовольчого питання стала розробка й прийняття в 1982 році Продовольчої програми СРСР, ключовим завданням якої було визначено зростання обсягів споживання на душу населення м'яса та м'ясних продуктів із 58 кг у 1980 році до 70 кг у 1990 році, яєць – із 239 до 265 штук, молока та молочних продуктів – із 314 до 330 кг, овочів і баштанних – із 97 до 127 кг, фруктів і ягід – із 38 до 68 кг. Категорія «продовольче питання» в кінці 1980-х років в СРСР трансформувалася у категорію «продовольча проблема».

Перехід до різноманіття організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі економіки став однією з причин загострення продовольчої проблеми в нашій державі в середині 90-х років ХХ століття. У постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» від 19 вересня 2007 року, № 1158 вказується, що у 2015 році очікується забезпечити виробництво: молока – 20 мільйонів тонн, м'яса – 5,1, яєць – 17 мільярдів штук, зерна – в обсязі 50 мільйонів тонн, цукрових буряків – 25, олійних культур – 15, у тому числі: соняшник – 4,5, соя – 3, ріпак – 6, овочів – 8, картоплі – 18, плодів і ягід – 3,2, винограду – 0,8, баштанні культури – 0,8, що гарантуватиме досягнення науково обґрунтованих норм споживання харчових продуктів та підтримку ефективного експортного потенціалу.

Сучасному етапу розвитку законодавства України про продовольчу безпеку притаманна наявність чисельних нормативно-правових актів різної юридичної сили, що регулюють окремі відносини в сфері продовольчої безпеки. Саме це дозволяє зробити висновок про відсутність спеціалізованого нормативно-правового документа, в якому були б визначені поняття, принципи, мета, завдання, суб'єкти та заходи забезпечення продовольчої безпеки держави.

Категорію «законодавство України про продовольчу безпеку» визначено як систему законів і підзаконних нормативно-правових актів, що містять норми, які регулюють відносини в сфері продовольчої безпеки України. Стверджується, що норми, регулюючі продовольчу безпеку держави, складають окремий інститут аграрного права – інститут правового регулювання продовольчої безпеки України, який є групою правових норм, що регулюють однорідні суспільні відносини в сфері продовольчої безпеки держави. Його основу складають норми, що регулюють відносини з виробництва тваринницької, рибної та рослинницької продукції.

Дисертантом підтримана необхідність прийняти спеціалізований нормативно-правовий акт – Закон України «Про продовольчу безпеку України».

У розділі другому «Правове регулювання відносин у сфері національної продовольчої безпеки», що складається з трьох підрозділів та висновків до розділу, досліджуються нормативно-правові акти, які регулюють відносини з виробництва тваринницької, рибної та рослинницької продукції в аспекті продовольчої безпеки України, сформульоване поняття «державно-правове регулювання продовольчої безпеки України», виокремлені його ознаки та запропоновано систему органів державної влади у сфері продовольчої безпеки України.

У підрозділі 2.1. «Відносини з виробництва тваринницької та рибної продукції в аспекті продовольчої безпеки України та їх правове регулювання» автором проаналізовано нормативно-правові акти, що регулюють відносини з виробництва тваринницької та рибної продукції в аспекті продовольчої безпеки України.

Обґрунтовано, що у нормах чинного законодавства, що регулюють відносини з виробництва тваринницької та рибної продукції нашої держави, закріплені такі ознаки продовольчої безпеки України, як: фізична доступність для населення продуктів харчування; забезпечення продовольчої незалежності; запобігання настанню продовольчої залежності держави.

Дисертантом запропоновано доповнити Закони України «Про молоко та молочні продукти», «Про бджільництво», «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» приписами щодо закріплення такої ознаки продовольчої безпеки держави, як відповідність продуктів харчування критеріям якості та безпечності для життя та здоров'я населення.

Наукова категорія «правове регулювання відносин у сфері виробництва тваринницької та рибної продукції в аспекті продовольчої безпеки» визначена як здійснюваний за допомогою юридичних засобів процес упорядкування суспільних відносин, що виникають у зв'язку з виробництвом тваринницької та рибної продукції, з метою гарантування продовольчої безпеки держави.

Необхідним є прийняття нормативно-правових актів, що мають своїм призначенням розвиток положень Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України», зокрема Законів України «Про м'ясо та м'ясні продукти» та «Про птахівництво».

Підрозділ 2.2. «Правове регулювання відносин з виробництва рослинницької продукції в аспекті продовольчої безпеки України» присвячено аналізу нормативно-правових актів, що регулюють відносини з виробництва рослинницької продукції в аспекті продовольчої безпеки України.

Доведено, що у нормах чинного законодавства, що регулюють відносини з виробництва рослинницької продукції нашої держави, закріплені такі ознаки продовольчої безпеки України, як: фізична доступність для населення продуктів харчування та забезпечення продовольчої незалежності держави. У дисертації запропоновано доповнити Закони України «Про зерно та ринок зерна в Україні», «Про виноград та виноградне вино» приписами щодо закріплення такої ознаки продовольчої безпеки держави, як відповідність продуктів харчування критеріям якості та безпечності для життя та здоров'я населення.

Категорія «правове регулювання відносин у сфері виробництва рослинницької продукції в аспекті продовольчої безпеки» визначається як здійснюваний за допомогою юридичних засобів процес упорядкування суспільних відносин, що виникають у зв'язку з виробництвом рослинницької продукції, з метою гарантування продовольчої безпеки держави.

У підрозділі 2.3. «Державно-правове регулювання продовольчої безпеки України» сформульовано поняття «державно-правове регулювання продовольчої безпеки України», виокремлено його ознаки та розглянуто систему органів державної влади у сфері продовольчої безпеки України.

Ця категорія розглядається через з'ясування сутності понять «державно-правове регулювання сільського господарства» та «державне регулювання сільського господарства».

Державно-правове регулювання продовольчої безпеки України визначається як сукупність правових, економічних та організаційних заходів щодо впливу держави в особі її органів на відносини у сфері продовольчої безпеки України. Його ознаками є:

економічний вплив держави на виробництво, перероблення і реалізацію сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства; сукупність економіко-правових заходів щодо цілеспрямованого впливу держави на аграрні правовідносини; задоволення попиту населення на продукти харчування, сировину й продовольство рослинного й тваринного походження; сукупність заходів держави щодо запровадження загальнонаціональної стратегії продовольчого забезпечення населення, прискорення прийняття закону «Про продовольчу безпеку», визначення державних органів, які є відповідальними за створення та підтримання державного продовольчого резерву та поставок продукції для споживчих потреб населення.

Вплив держави на відносини у сфері продовольчої безпеки України здійснюється за допомогою системи органів державної влади, до якої належать: Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Міністерство аграрної політики та продовольства України, Міністерство охорони здоров'я України, Державна інспекція сільського господарства України, Державна інспекція України з питань захисту прав споживачів, Державне агенство рибного господарства України, Державне агенство резерву України, Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України. У дисертації обґрунтовано позицію, що в умовах проведення адміністративної реформи в нашій державі є недоцільним створення спеціально уповноваженого органу державної влади в сфері продовольчої безпеки України.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведені теоретичне узагальнення й вирішення наукового завдання, що полягає у з'ясуванні правових засад продовольчої безпеки України, її поняття, ознак та принципів правового регулювання, формулювання наукових висновків і внесення пропозицій з удосконалення чинної нормативно-правової бази у сфері продовольчої безпеки України. Головними науковими і практичними результатами роботи є наступні.

1. Продовольча безпека держави визначається як стан розвитку суспільних відносин, за якого сукупність правових, соціально-політичних, економічних, науково-технічних, організаційних, інформаційних та інших заходів спрямована на забезпечення фізичної та економічної доступності для населення продуктів харчування, відповідності продуктів харчування критеріям якості та безпечності для життя та здоров'я, забезпечення продовольчої незалежності держави на рівні 90% задоволення попиту на продовольство за рахунок власного ресурсного потенціалу, запобігання настанню продовольчої залежності держави, запобігання та подолання надзвичайних продовольчих ситуацій.

2. Запропоновано вдосконалене поняття категорії «продовольча безпека України» через доповнення окремими ознаками, а саме: 1) правове регулювання має бути спрямоване на продовольчу безпеку держави, а не соціальних груп, сімей, окремої особи; 2) вказівки на безпечність для життя та здоров'я населення продуктів харчування; 3) визначено співвідношення якісного та безпечного критеріїв оцінки продуктів харчування для населення; 4) рівень забезпечення продовольчої незалежності держави пропонується законодавчо закріпити на рівні 90% задоволення попиту на продовольство за рахунок власного ресурсного потенціалу; 5) за необхідне вважається розробка системи організаційно-правових заходів, спрямованих на запобігання настанню продовольчої залежності держави; 6) розроблення законодавчого механізму запобігання та подолання надзвичайних продовольчих ситуацій.

3. Принципи правового регулювання продовольчої безпеки України визначаються як вихідні організаційно-правові засади функціонування механізму продовольчої безпеки держави. Запропоновано виокремити наступні принципи правового регулювання національної продовольчої безпеки: 1) здійснення державно-правового регулювання продовольчої безпеки держави; 2) здійснення державно-правового забезпечення й гарантування підтримання мінімального рівня продовольчої безпеки держави; 3) економічної доступності продовольства широкому загалу населення України, зокрема соціально незахищеним верствам населення; 4) достатньої кількості продуктів харчування на національному продовольчому ринку держави (фізичної доступності продовольства); 5) виробництва продовольства відповідно до критеріїв якості продукції сільського господарства; 6) виробництва безпечних для життя та здоров'я населення продуктів харчування; 7) забезпечення вирощування сільськогосподарської продукції з дотриманням екологічних нормативів; 8) дотримання нормативів біологічної безпеки при вирощуванні, переробці та реалізації продукції сільського господарства; 9) дотримання стану продовольчої незалежності держави; 10) недопущення настання надзвичайних продовольчих ситуацій.

4. З названих принципів у тексті дисертації вперше були сформульовані наступні: 1) здійснення державно-правового регулювання продовольчої безпеки держави; 2) здійснення державно-правового забезпечення й гарантування підтримання мінімального рівня продовольчої безпеки держави; 3) виробництва безпечних для життя та здоров'я населення продуктів харчування; 4) забезпечення вирощування сільськогосподарської продукції з дотриманням екологічних нормативів; 5) дотримання нормативів біологічної безпеки при вирощуванні, переробці та реалізації продукції сільського господарства; 6) дотримання стану продовольчої незалежності держави; 7) недопущення настання надзвичайних продовольчих ситуацій.

5. Категорія «законодавство України про продовольчу безпеку» визначається як система законів і підзаконних нормативно-правових актів, що містять норми, які регулюють відносини в сфері продовольчої безпеки України. Доцільним вважається прийняття спеціалізованого нормативно-правового акту в цій сфері, яким міг би бути закон України «Про продовольчу безпеку України».

6. Норми, регулюючі продовольчу безпеку держави, складають окремий інститут аграрного права – інститут правового регулювання продовольчої безпеки України, що є групою правових норм, що регулюють однорідні суспільні відносини в сфері продовольчої безпеки держави. Основу інституту правового регулювання продовольчої безпеки України складають норми, що регулюють відносини з виробництва тваринницької, рибної та рослинницької продукції.

7. Виділено два етапи в становленні та розвитку законодавства України про продовольчу безпеку: під час знаходження УРСР в складі СРСР (радянський), що датується 1922-1991 роками, та сучасний.

Радянський етап становлення та розвитку продовольчого законодавства характеризується тим, що продовольчі товари відповідали всім медично рекомендованим нормам, які існували на той час. Істотним кроком до вирішення продовольчого питання стала розробка й прийняття в 1982 році Продовольчої програми СРСР.

Сучасному етапу розвитку законодавства України про продовольчу безпеку притаманне регулювання відносин щодо продовольчої безпеки чисельними нормативно-правовими актами різної юридичної сили через відсутність спеціалізованого нормативно-правового акту – Закону України «Про продовольчу безпеку України».

8. У нормах чинного законодавства, що регулюють відносини у сфері виробництва тваринницької, рибної та рослинницької продукції нашої держави, закріплені такі ознаки продовольчої безпеки України: фізична доступність для населення продуктів харчування і забезпечення продовольчої незалежності держави.

Крім вказаних ознак у нормах чинного законодавства, що регулюють відносини у сфері виробництва тваринницької та рибної продукції нашої держави, закріплено ознаку запобігання настанню продовольчої залежності держави.

9. На основі комплексного аналізу таких нормативно-правових актів, як Закони України «Про бджільництво», «Про зерно та ринок зерна в Україні», «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них», «Про молоко та молочні продукти», «Про виноград та виноградне вино» запропоновано доповнення вказаних нормативно-правових актів приписами щодо закріплення такої ознаки продовольчої

безпеки держави, як відповідність продуктів харчування критеріям якості та безпечності для життя та здоров'я населення. Необхідним є прийняття нормативно-правових актів, що мають своїм призначенням розвиток положень Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України», зокрема законів України «Про м'ясо та м'ясні продукти», «Про птахівництво», «Про олію».

10. Категорія «правове регулювання відносин у сфері виробництва тваринницької, рибної та рослинницької продукції в аспекті продовольчої безпеки» є здійснюваним за допомогою юридичних засобів процесом упорядкування суспільних відносин, що виникають у зв'язку з виробництвом тваринницької, рибної та рослинницької продукції, з метою гарантування продовольчої безпеки держави.

11. Поняття «державно-правове регулювання продовольчої безпеки України» є сукупністю правових, економічних та організаційних заходів щодо впливу держави в особі її органів на відносини у сфері продовольчої безпеки України.

Вплив держави на відносини у сфері продовольчої безпеки України здійснюється за допомогою системи органів державної влади. До вказаних органів належать Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Міністерство аграрної політики та продовольства України, Міністерство охорони здоров'я України, Державна інспекція сільського господарства України, Державна інспекція України з питань захисту прав споживачів, Державне агенство рибного господарства України, Державне агенство резерву України, Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Лушпаєв С.О. Деякі аспекти поняття продовольчої безпеки України / С.О. Лушпаєв // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 2. – С. 211-214.

2. Лушпаєв С.О. Про принципи правового регулювання продовольчої безпеки України / С.О. Лушпаєв // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 1. – С. 268-273.

3. Лушпаєв С.О. Щодо законодавства України про продовольчу безпеку / С.О. Лушпаєв // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 419-425. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12lcorpb.pdf>.

4. Лушпаєв С.А. О государственном-правовом регулировании продовольственной безопасности Украины / С.А. Лушпаев // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов (г. Курск, Российская Федерация). – 2013. – № 9(87). – С. 89-93.

5. Лушпаєв С.О. Правове регулювання відносин із виробництва рослинницької продукції в аспекті продовольчої безпеки України / С.О. Лушпаєв // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – № 10. – С. 69-72.

Матеріали конференцій:

6. Лушпаєв С.О. Окремі правові питання продовольчої безпеки України / С.О. Лушпаєв // Сучасна цивілістика: тези наукових робіт учасників VI Міжнародної

цивілістичної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Одеса, 8 квітня 2011 року). – Одеса: Фенікс, 2011. – С. 672-674.

7. Лушпаєв С.О. Окремі принципи правового регулювання продовольчої безпеки України / С.О. Лушпаєв // Сучасна цивілістика: тези наукових робіт учасників VII Міжнародної цивілістичної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Одеса, 30 березня 2012 року) / відп. ред. В.М. Дрьомін. – Одеса: Фенікс, 2012. – С. 376-378.

8. Лушпаєв С.О. Про поняття державно-правового регулювання продовольчої безпеки України / С.О. Лушпаєв // Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права: збірник матеріалів круглого столу (м. Харків, 24 травня 2013 року) / за ред. М.В. Шульги, Д.В. Саннікова. – Х.: Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Національна академія правових наук України, 2013. – С. 106-107.

АНОТАЦІЯ

Лушпаєв С.О. Правові засади продовольчої безпеки України. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2014.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню правових засад продовольчої безпеки України. Визначено поняття продовольчої безпеки держави та її ознаки. Виокремлено систему принципів правового регулювання продовольчої безпеки держави. Послідовно охарактеризовано два етапи в становленні та розвитку законодавства про продовольчу безпеку. Надано визначення категорії «законодавство України про продовольчу безпеку». Доведено існування інституту правового регулювання продовольчої безпеки України. Підтримано необхідність прийняти Закон України «Про продовольчу безпеку України». Проаналізовано нормативно-правові акти, що регулюють відносини з виробництва тваринницької, рибної та рослинницької продукції в аспекті продовольчої безпеки України. Сформульовано поняття «державно-правове регулювання продовольчої безпеки України» та виділено його ознаки. Виокремлено систему органів державної влади у сфері продовольчої безпеки України.

Ключові слова: продовольча безпека України, принципи правового регулювання продовольчої безпеки держави, законодавство України про продовольчу безпеку, інститут правового регулювання продовольчої безпеки України, Закон України «Про продовольчу безпеку України», державно-правове регулювання продовольчої безпеки України.

АННОТАЦИЯ

Лушпаев С.А. Правовые основы продовольственной безопасности Украины. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по

специальности 12.00.06 – земельное право; аграрное право; экологическое право; природоресурсное право. – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2014.

Диссертация посвящена комплексному исследованию правовых основ продовольственной безопасности Украины. Рассмотрены различные аспекты продовольственной безопасности государства, определено ее понятие и признаки. Продовольственная безопасность государства является состоянием развития общественных отношений, при котором совокупность правовых, социально-политических, экономических, научно-технических, организационных, информационных и других мер направлена на обеспечение физической и экономической доступности для населения продуктов питания, соответствия продуктов питания критериям качества и безопасности для жизни и здоровья, обеспечения продовольственной независимости государства на уровне 90% удовлетворения спроса на продовольствие за счет собственного ресурсного потенциала, предотвращение наступления продовольственной зависимости государства, предотвращение и преодоление чрезвычайных продовольственных ситуаций.

Выделена система принципов правового регулирования продовольственной безопасности государства, а именно: осуществления государственно-правового регулирования продовольственной безопасности государства; осуществления государственно-правового обеспечения и гарантирования поддержания минимального уровня продовольственной безопасности государства; производства безопасных для жизни и здоровья населения продуктов питания; обеспечения выращивания сельскохозяйственной продукции с соблюдением экологических нормативов; соблюдения нормативов биологической безопасности при выращивании, переработке и реализации продукции сельского хозяйства; соблюдения состояния продовольственной независимости государства; недопущения наступления чрезвычайных продовольственных ситуаций.

Последовательно охарактеризованы нормативно-правовые акты в сфере регулирования продовольственного вопроса, продовольственной проблемы, продовольственной безопасности. Выделены и охарактеризованы два этапа в становлении и развитии законодательства о продовольственной безопасности: во время пребывания УССР в составе СССР (советский), который датируется 1922-1991 годами, и современный. Дано определение категории «законодательство Украины о продовольственной безопасности». Доказано существование отдельного института аграрного права – института правового регулирования продовольственной безопасности Украины, который представляет собой группу правовых норм, регулирующих однородные общественные отношения в сфере продовольственной безопасности государства. Основу данного института составляют нормы, которые регулируют отношения по производству животноводческой, рыбной и растениеводческой продукции. В диссертации найдена поддержка точка зрения о необходимости принятия специализированного нормативно-правового акта – Закона Украины «О продовольственной безопасности Украины».

Проанализированы нормативно-правовые акты, регулирующие отношения по производству животноводческой, рыбной и растениеводческой продукции в аспекте продовольственной безопасности Украины. Обосновано, что в нормах действующего

законодательства, которые регулируют отношения по производству указанной продукции нашего государства, закреплены такие признаки продовольственной безопасности Украины: физическая доступность для населения продуктов питания, обеспечение продовольственной независимости государства, предотвращение наступления продовольственной зависимости государства. Дано определение категории «правовое регулирование отношений в сфере производства животноводческой, рыбной и растениеводческой продукции в аспекте продовольственной безопасности».

Сформулировано понятие «государственно-правовое регулирование продовольственной безопасности Украины» и выделены его признаки. Данная категория изучена с помощью анализа понятий «государственно-правовое регулирование сельского хозяйства» и «государственное регулирование сельского хозяйства». Предложена система органов государственной власти в сфере продовольственной безопасности Украины: Верховная Рада Украины, Президент Украины, Кабинет Министров Украины, Министерство аграрной политики и продовольствия Украины, Министерство здравоохранения Украины, Государственная инспекция сельского хозяйства Украины, Государственная инспекция Украины по вопросам защиты прав потребителей, Государственное агентство рыбного хозяйства Украины, Государственное агентство резерва Украины, Государственная ветеринарная и фитосанитарная служба Украины. Обоснована точка зрения, что в условиях проведения административной реформы в нашем государстве является нецелесообразным создание специально уполномоченного органа государственной власти в сфере продовольственной безопасности Украины.

Ключевые слова: продовольственная безопасность Украины, принципы правового регулирования продовольственной безопасности государства, законодательство Украины о продовольственной безопасности, институт правового регулирования продовольственной безопасности Украины, Закон Украины «О продовольственной безопасности Украины», государственно-правовое регулирование продовольственной безопасности Украины.

ANNOTATION

Lushpaev S.A. Legal foundations of food safety of Ukraine. – Of the rights of manuscript.

Dissertation for the Degree of Candidate of Law, specialty 12.00.06 – land law, agrarian law, ecological law, natural resources law. – National law university named after Yaroslav the Wise, Ministry of education and science of Ukraine, Kharkiv, 2014.

The dissertation is devoted to the complex research of the legal foundations of food safety of Ukraine. The notion of food safety of state is defined and highlighted its signs. The system of principles of legal regulation of food safety of state is selected. Two stages in formation and development of legislation about food safety are selected and described. The notion of category «legislation of Ukraine about food safety» is defined. The existence of the institute of legal regulation of food safety of Ukraine is proved. The necessity to adopt the law of Ukraine «About food safety of Ukraine» is supported. Normative-legal acts which regulate the relations on production stock-raising, fish and crop products in the aspect of food safety of Ukraine are analysed. The notion of «state-legal regulation of food

safety of Ukraine» is formulated and dedicated its signs. The system of public authorities in the sphere of food safety of Ukraine is selected.

Keywords: food safety of Ukraine, principles of legal regulation of food safety of state, the legislation of Ukraine about food safety, the institute of legal regulation of food safety of Ukraine, the law of Ukraine «About food safety of Ukraine», the state-legal regulation of food safety of Ukraine.

ідповідальний за випуск:
кандидат юридичних наук, доцент Туєва О.М.

Підписано до друку 01.01.2014 р. Формат 60x90/16
Папір офсетний. Віддруковано на ризографі.
Умовн. друк. арк. 0,7. Облік. – вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 992

Друкарня
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77